

Andrej Žiarovský

Martin Hanus | Lukáš Krivošík

TEMNÉ RUSKO

Čo sa stalo s krajinou, ktorú mám tak rád

To už bola celá republika odzbrojená a okupovaná, tak neostávalo ani 33. brigáde nič iné než uposlúchnuť. Oproti základni bol kopec, z ktorého Rusi mali dobrý prehľad, čo sa deje vnútri základne. Brigáda, podobne ako spomínaný 7. pluk špeciálneho určenia, bola hneď na začiatku normalizácie zrušená.

Ako si očami mladého chalana na slovenskom vidieku vnímal vtedajšie udalosti v Sovietskom zväze, ktoré nakoniec viedli k pádu komunizmu u nás – napríklad postupné úmrtia starých generálnych tajomníkov alebo nástup Gorbačova a jeho perestrojku?

To sa, samozrejme, nedalo nevnímať. Už len z toho titulu, že keď v roku 1982 zomrel Leonid Iljič Brežnev, mali sme v škole takmer celý deň voľno. Alebo sme museli povinne pozerieť priamy prenos z jeho pohrebu na Červenom námestí. Priznám sa, mňa to bavilo, keďže sa už prejavovali moje historické vlohy. Keď o rok aj niečo neskôr zomrel Brežnevov nástupca Jurij Andropov, tento pohreb sme už nepozerali celý, ale postupne po triedach. No a keď ďalší rok nato zomrel Konstantin Černenko, tak sa už v triedach držala len minúta ticha.

Vďaka pradedovi Holému, nášmu pánovi kaplánovi a pravidelnému počúvaniu Hlasu Ameriky som bol výrazne naočkovaný protirežimovým zmýšľaním, takže som sa na prichádzajúcu „perestrojku“ pozeral dosť skepticky. Ale, paradoxne, v našej rodine zas perestrojka veľmi oslovila môjho starého otca Jána Žiarovského.

Ktosi vtedy odniekiaľ doniesol slávnu Gorbačovovu knihu *Prestavba a nové myslenie pre našu krajinu a pre celý svet*.

Starý otec bol jediný z celej rodiny, kto ju poctivo od prvej do poslednej strany prečítal. Nehovorím, že bol z nej úplne nadšený, ale chcel ju so mnou neustále rozoberať.

Boli to jediné momenty v živote, keď sme sa so starým otcom ideovo trochu míňali. Ja som bol ako radikálny mladý chalan nastavený v štýle: „Žiadna prestavba, celé to treba zvrhnúť a zničiť!“ A starý otec ma krotil. Viedli sme tieto veľké politické debaty na drevenej lavičke, ktorú mal urobiť vedľa brány nášho gazdovstva s nádherným výhľadom na Klakovskú dolinu. Bolo to ešte pred mojím odchodom na gymnázium do Banskej Štiavnice, tesne predtým, ako starý otec v júni 1989 náhle skonal. Starý otec zomrel tak, ako žil – pri práci.

Starý otec Žiarovský bol perestrojkovým optimistom asi práve z dôvodu, pre ktorý sa aj na komunistov pozeral z rodiny najzhovievavejšie.

Uňho to vychádzalo práve z toho, čím si v živote prešiel. Zažil vojnu, Povstanie, celá Klakovská dolina bola Nemcami vypálená, a ako som už opísal, jemu samému viackrát išlo o život.

Jeho celoživotným motívom bolo: „Hlavne nech zasa nie je vojna.“ Toho sa úprimne bál. Mal obrovský strach aj z toho, čo by sa stalo, keby nebodaj došlo k zjednoteniu Nemcka – v tom mal, mimochodom, rovnaké obavy ako vtedajší západní lídri François Mitterrand alebo Margaret Thatcherová. Kvôli tejto záruke mieru bol ochotný prehltnúť aj vtedajšie komunistické lapsusy, lebo Sovietsky zväz vnímal ako garanta stability a toho, že Nemecko nás už nikdy nebude ohrozovať. A keďže ako hlboko veriaci človek jasne vnímal

neslobodu komunistického režimu, perestrojku bral ako šancu na znormálnenie či poludštenie vládnuceho systému.

Z jedného aspektu to bolo u nás doma nesmierne zaujímavé – starý otec pravidelne, čiže skoro denne, počúval Slobodnú Európu, otec zasa BBC a ja som fičal na Hlase Ameriky. Pri nedelnej návšteve starých rodičov v Župkove sme si potom nezriedka spolu sadli a tie informácie z rôznych „kapitalistických“ staníc navzájom konfrontovali. Starý otec mi na záver debaty vždy opakovane zdôrazňoval, aby som nikde – a obzvlášť v škole – nehovoril, o čom sa doma rozprávame.

V polovici 80. rokov si začal študovať na gymnáziu v Novej Bani a neskôr v Banskej Štiavnici, čo bola prípravka na štúdium v socialistickom zahraničí. Andrej Žiarovský, syn kulakov, sa chystal do Sovietskeho zväzu...

Možno to pôsobí paradoxne, ale v niečom je to odraz doby aj regiónu. Už som povedal, že v Novej Bani sa politické veci zvyčajne nevyhrocovali. Fungovalo tam rodinkárstvo v tom lepšom zmysle slova. Spoločnosť mala tendenciu excesy takzvaných tuhých straníkov mierniť. Novú Baňu vtedy fakticky riadili traja ľudia: predseda mestského národného výboru, predseda mestského výboru strany a novobanský pán kanonik Ignác Tonhäuser. Aby to bolo ako-tak zoficiálne, pán kanonik vstúpil do Zväzu záhradkárov a drobnochovateľov, čím sa stal de iure súčasťou Národného frontu. Títo traja ľudia mali mesto s prehľadom pod palcom. Stretávali sa bežne na verejnosti a všetci sme ich registrovali. Medzi Novobančanmi sa šepkalo, že páni by si mali poprehadzovať funkcie. Pán kanonik vďaka svojmu organizačnému talentu mal byť predsedom mestského národného výboru,

teda dnešným jazykom primátorom, a súdruh predseda MsNV by bol vraj býval vďaka svojej kvetnatej výrečnosti výborným kňazom. Pán kanonik bol vskutku priam renesančný človek a po meste chodil v hnedej koženej bunde, na hlave nosil bielu plavčicku čiapku so zeleným priehľadným šiltom.

Nová Baňa fungovala skutočne svojským symbiotickým štýlom. Keď bolo treba vybaviť opravu kostola či vyasfaltovanie okolitej plochy, aby tam po daždi nebolo blato, alebo si zlý stav organa vyžadoval opravu, pán kanonik to s ostatnými dvoma členmi triumvirátu vedel vyriešiť. Na tú opravu organa bol potrebný nejaký komponent, ktorý sa dal zohnať iba v západnom Nemecku. Ani toto pre pána kanonika nebol problém.

Kanonika som mal veľmi rád. Mal bohatú knižnicu a z času na čas mi dovoľil požičať si niektorú knihu. Keď som kde si narazil na nejaké dobové či archaické výrazy, ktorým som nerozumel, zvykol som to s ním konzultovať. Nezriedka sa čudoval, kam na tie slová chodím.

Keď si sa po rozhovoroch s rodinou prihlásil na štúdium do Banskej Štiavnice, nevnímal si to z mladického pohľadu ako určitú formu spolupráce s režimom?

Z dnešného pohľadu to asi vyzerá horšie, než sa to javilo v mojom vtedajšom svete. Musíme sa vrátiť na prvý stupeň základnej školy, kde sa moja vášeň pre lietadlá a techniku preklopila do lodí. Spôsobil to sovietsky časopis *Modelist-konstruktor*, ktorý som našiel v autobuse počas jedného školského výletu. V strede bol plagát lode a mne sa to zapáčilo. Mal som vtedy jedenásť alebo dvanásť rokov. Kým

ostatní zbierali servítky alebo si vymieňali fotky hudobných skupín, ja som začal zbierať obrázky lodí.

Zbehlo sa to s tým, že na základnej škole bolo povinnosťou odoberať nejaký sovietsky časopis. Väčšina triedy odoberala *Agaňok*. Bol najlacnejší, takže ho všetci hneď hádzali do koša. Lenže hromadne vyhadzovať ruské časopisy do koša bolo neprípustné, mohol byť z toho problém. A tak zberový referent triedy dostal za úlohu časopisy zhromažďovať v určenej skrinke. Raz za rok sa časopisy zabalili do baliaceho papiera, aby nebolo vidno, že sa vyhadzujú ruské tlačoviny, a počas niektorej pracovnej soboty sa balíky zanesli do zberne papiera. Vďaka tomuto systému ma pravidelne ako zberového referenta chválili za dobré výsledky našej triedy v zbere papiera.

Určite si však nepleťme československý žiacky *Agaňok* s rovnomenným populárnym sovietskym časopisom, ktorý sa stal v druhej polovici osemdesiatych rokov v ZSSR hlásnou trúbou perestrojky a vtedajšie rigidné československé vedenie zosobnené Milošom Jakešom ho dokonca v ČSSR v jednej chvíli potichu zakázalo.

Ja som si však objednal už osvedčený *Modelist-konstruktor*. Malo to dva pozitívne efekty: moja ruština sa vďaka jeho intenzívnemu čítaniu výrazne zlepšovala a na plánikoch lodí a lietadiel z časopisu som sa s veľkým časovým predstihom naučil čítať technické výkresy. Spočiatku som si tie lode vlepoval do zošita tak, že som vystrihol všetku azbuku, aby ma nerušila. Časom som sa však začal zaujímať o technické parametre a históriu zobrazovaných lodí a prestal som s tým. Dokonca to, čo som prv vystrihol, som prácne rekonštruoval a ručne dopisoval späť. Dodnes mám dva obrovské

zošity plné obrázkov lodí aj s údajmi a parametrami prevažne v ruštine.

Chvalabohu, rodičia mi v tomto záujme nebránili, skôr ma podporovali, hoci im moje hobby pripadalo dosť exotické a nepraktické. Pôvodne som chcel byť námorným navigátorom. Lenže už v dvanástich rokoch mi predpísali okuliare a bolo jasné, že to nepôjde, pretože tam sa vyžadoval bezchybný zrak. Plán B bol stavba lodí a lodné inžinierstvo. Oboje zahŕňalo štúdium v ZSSR alebo Poľsku, čo znamenalo dostať sa na štvrtý ročník gymnázia do Banskej Štiavnice do spomínaného „prípravného ročníka pre štúdium v socialistickom zahraničí“. To nebolo jednoduché, záujem bol totiž veľký a moji rodičia rozhodne neboli robotníckeho pôvodu ani členmi KSČ. A to nehovorím o emigrovanom starom otcovi. Ale zase zaúčinkovali novobanské kontakty – moja triedna bola ruštinárka a mala známu, ktorá bola lektorkou ruštiny práve v Banskej Štiavnici. S Margaritou Sergejevnu sme si padli do oka hneď pri prvom stretnutí. Zapôsobil som výbornou ruštinou a znalosťou ruskej histórie.

Prijímacie skúšky do Banskej Štiavnice boli náročné?

Pre mňa boli doslova spanilou jazdou. Ťažisko sa kládlo na politickú situáciu a občiansku náuku. Bol práve rok 1987, obdobie perestrojky, vedel som si to usporiadať v hlave aj to patrične dobovo podať. Pamätám si, že som dostal otázku o najvýznamnejších aktuálnych udalostiach, jedna z nich sa týkala rozhodnutia Sovietskeho zväzu stiahnuť sa z Afganistanu. So skúšajúcim sme sa dokonca veľmi priateľsky porozprávali o vojenských aspektoch konfliktu – teda o tom, čo bolo vtedy známe a voči režimu konformné. Počas roka

v Štiavnicí Margarita Sergejevna nado mnou celý čas držala ochrannú ruku. Nepochybne jej vďačím za veľa, pretože ako som po čase zistil, bol som tam jedným z mála, kto nemal rodičov v komunistickej strane.

Mimochodom, učiteľka dejepisu pani Vilma Kráľová do- dnes na stretávkach zo základnej školy spomína na moje písomky z učiva o druhej svetovej vojne, kde som iniciatívne nielen vypísal všetky typy používaných zbraní, ale nezriedka som ich pre lepšiu názornosť aj nakreslil. Hovorila, že hodiny v našej triede boli pre ňu výzvou, lebo musela počítat s nečakanou otázkou, takže sa snažila byť na všetko pripravená, aby si so mnou nejako poradila.

V prípravke v Banskej Štiavnicí študovali aj neskorší poprední predstavitelia slovenskej ekonomiky či diplomacie. Kto boli tvoji spolužiaci?

My sme boli posledný komunistický ročník, ktorý maturoval na jar roku 1989, do ZSSR som nastúpil v auguste 1989. Spomínaní exponenti študovali niekoľko rokov predtým, takže s nimi som sa nestretol. Navyše, ja som študoval stavbu lodí a bol som v Odeze a neskôr v Leningrade.

Akú úroveň malo elitné štúdium v Štiavnicí? Bolo zamerané na jazyky, diplomaciu a ideológiu alebo išlo skôr o klasické gymnázium?

Základom boli normálne gymnaziálne osnovy, ale namiesto bežných troch hodín ruštiny sme ich mali päť až šesť týždenne. Súčasťou výuky bola aj „špeciálna ruština“, čiže matematické a fyzikálne názvoslovie. Boli sme tam rozdelení do tried od C po I. Triedy C, D a E boli vyčlenené pre tech-

nické a prírodovedné smery do Sovietskeho zväzu. Trieda F bola zameraná na Poľsko, G na NDR a H na Maďarsko. Veľmi špecifická bola trieda I – práve to boli budúci diplomati, ktorí smerovali na slávne MGIMO. Tam prebiehal najväčší boj a diali sa najväčšie drámy, pretože záujemcov bolo podstatne viac ako tabuľkových miest. My technici z céčka sme boli úplne v pohode. Počet smerných miest na technické študijné odbory dokonca mierne prevyšoval záujem.

Zvláštnosťou bolo, že prijímacie skúšky na vysokú školu sa konali skôr ako maturity. Takže na maturitu som už išiel s vedomím, že som prijatý. No namiesto vysnívaneého Leningradu ma poslali na Inštitút inžinierov námorného loďstva v Odeze.

Do Odesy si teda išiel ako osemnásťročný.

Áno, prišli sme tam 31. augusta 1989. Ukázali nám izbu so slovami: „Vot, eto vaša kómnata.“

Bola to miestnosť ako stredne veľká kancelária, v kúte zlomená stolička, uprostred kopa smetí a oznámili nám, že si treba ešte zaobstarať nábytok. Nakoniec sa zohnali tri postele, ktoré sme volali „antikoncepčné“.

Prečo?

Základom postele bol oceľový rám a v ňom napnutá struna. Keď si si na tú strunu ľahol, ležal si zlomený v 120-stupňovom uhle. V opravovanej časti internátu som musel ukradnúť dvere a vsunúť ich medzi rám a tú strunu, aby som na tom mohol normálne spať.

Dostali sme tiež dve mierne rozhegané skrine, z ktorých sa ani jedna nedala zamknúť. A dvere do izby boli také, že

nech si ich zamkol akokoľvek, stačilo buchnúť na jedno presné miesto a samy sa otvorili. A do toho prišla revolúcia.

Pred odchodom do Sovietskeho zväzu si si uvedomoval, že prídeš do krajiny, kde sa žije materiálne horšie ako v Československu, hoci bola prezentovaná ako maják socialistického tábora?

Ono je to oveľa komplexnejšie. Odchádzal som z krajiny, kde bola perestrojka len verbálnym heslom a v skutočnosti tu ešte dožíval posthusákovský, či lepšie povedané jakešovský normalizačný režim.

Keď som prišiel do Odesy, bol som najskôr úplne unesený, pretože tam to žilo. Prvýkrát v živote som videl a počul skutočnú slobodu slova. Každý deň, a cez víkend obzvlášť, sa v odeskom Parku víťazstva konal veľký míting. Ktokoľvek mohol prísť, eventuálne si priniesol debničku, postavil sa na ňu a rečnil alebo recitoval. Milicionári síce chodili okolo, ale zasahovali len vtedy, keď sa tam zjavil nejaký opilec, ktorý rušil priebeh zhromaždenia – toho chytili za golier, hodili do gazíka a odviezli.

To bola glasnosť – otvorenosť a sloboda prejavu. Ale ako to vyzeralo s perestrojkou, teda s ekonomickou prestavbou na konci 80. rokov?

Samozrejme, kým sovietska glasnosť ma nadchla, v každodennej realite som bol svedkom postupujúceho ekonomického chaosu a rozkladu. Hrozivé bolo, ako sa to pred mojimi očami postupne zhoršovalo. Všetko bolo neuveriteľne zanedbané. Keď človek prišiel do potravín, nenašiel tam doslova nič. Stál tam maximálne tak veľký pohár s nejakými

zaváranými uhorkami a za pokladňou sedela bárišňa, ktorá sa tvárila urazene, že ju vôbec rušíš, a zahučala: „Ničeveo zdjes njétu!“

Ale o dvesto metrov ďalej bol v Odesa *talčok* – trh, kam chodili gruzínski a arménski obchodníci. To bola záchrana, tam sa dalo kúpiť všetko. Mali sme pomerne dobré štipendium, 150 rubľov mesačne, ktoré nám až do revolúcie vyplácala škola z československých zdrojov. Takže na talčoku sme si mohli vyberať. Len pre porovnanie, šofér trolejbusu vtedy zarábala okolo 110 až 120 rubľov. Nám československým študentom sa uprostred toho chaosu a mizérie žilo ešte ako-tak dobre. Bolo to svoje, ale núdzu sme rozhodne netreli.

Inak to bol svet obrovských kontrastov. Prišiel som do slobodnejšej, no zároveň oveľa chudobnejšej krajiny.

No ako študent z komunistického Československa si aj tak na domácich musel pôsobiť ako z iného, západného sveta, či nie?

Samozrejme, v tom sovietskom sivom dave cudzinec svietil odevom, maniermi aj vystupovaním. Hneď bolo vidieť, že nie som tamojší, mal som predsa československé oblečenie. V priebehu polroka som sa však naučil obliekať a správať tak, aby som splynul s okolím, keď som to potreboval.